

ՀԱՅ ՍԱՀՄԱՆԱՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՌԻՆԵՏԻՇՆԵՐԸ*

Հասմիկ Գրիգորյան

Բանալի բառեր` սահմանադրություն, սահմանադրականություն, ժողովրդավարություն, ազգային, արդարություն, իշխանություն, իրավական պետություն:

Սահմանադրականությունը որպես ուսմունք սահմանադրության և հանրային քաղաքական իշխանության կազմակերպման ժողովրդավարական սկզբունքների մասին, որպես կանոն ծնունդ է նոր ժամանակաշրջանի, առնչվում է բուրժուադեմոկրատական հեղափոխությունների հետ: Միաժամանակ կարելի է նշել, որ սահմանադրությունը մարմնավորում է մարդկային հասարակության 2 հիմնարար սկզբունքներ`

1. Հաստատում է իշխանական գործառույթների իրականացման մեխանիզմներն ու ընթացակարգերը:

2. Որոշում և ամրագրում է գերագույն պետական իշխանության կիրառման և անձի քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական ազատության ոլորտների միջև իրավաբանական սահմանները:

Իր ծագմամբ «սահմանադրականություն» հասկացությունը պարտական է ամերիկյան քաղաքական-իրավական մտքին: ԱՄՆ-ի 1787 թվականի Սահմանադրության հիմնադիրները դրանով նշեցին ամրագրված սահմանադրության գերակայությունը օրենքների և այլ իրավական ակտերի նկատմամբ: [1]

Պետք է նկատել նաև, որ սահմանադրականության երաշխավորման տեսանկյունից բավականին լուրջ և արդյունավետ մոտեցում էին որդեգրել Ֆրանսիայում: Այսպես` 1789 թվականի օգոստոսի 26-ին մարդու և քաղաքացու իրավունքների ֆրանսիական հռչակագրի 16-րդ հոդվածում ամրագրվեց, որ «Յուրաքանչյուր հասարակություն, որտեղ ապահովված չէ իրավունքների երաշխավորումը և հաստատված չէ իշխանությունների բաժանումը, ընդհանրապես չունի սահմանադրություն»: [2] Հետագայում իրավաբանական և այլ հետազոտություններում «սահմանադրություն» հասկացությունը ստանում է առավել լայն նշանակություն, սկսում կիրառվել տարբեր պետությունների հասարակական կառուցվածքի ժողովրդավարական բնութագրման համար:

Իրավաբանական գրականության մեջ նշված չէ սահմանադրականության էության և հայեցակարգային զարգացման, ինչպես նաև կոնկրետ և սպառիչ հատկանիշներով բնութագրելու վերաբերյալ միասնական մոտեցում:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեջ ամրագրված է, որ Սահմանադրությունը պետության օրենսդրության իրավական հիմքն է, ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ, և նրա նորմերը գործում են անմիջականորեն: [3] Այն սահմանում է պետության հիմնական մարմինների (օրենսդիր, գործադիր և դատական) ստեղծման եղանակը, նրանց փոխհարաբերությունները, լիազորությունների շրջանակը, անհատի իրավունքներն ու պարտականությունները, իշխանության մարմինների կազմավորման, գործունեության կարգը, ընտրական համակարգի սկզբունքները, պետական գործունեության մեջ քաղաքացիների մասնակցության կարգը, այսինքն` տվյալ

* Հոդվածն ընդունվել է 26.02.18:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել ՄՍՀ իրավագիտության ամբիոնը:

երկրի քաղաքական, իրավական և տնտեսական հիմունքները և արտացոլում է սոցիալական տարբեր խավերի ու քաղաքական ուժերի հարաբերակցությունն այն ընդունելու պահին:

«Պետությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք»: [4]

Պետություն դառնալու միակ գրավականը սահմանադրությունն է, այն էլ միայն այն դեպքում, եթե դու ապրում ես դրանում ամրագրված սահմանափակումներով:

Սահմանադրականության հասկացությունը ուղղակիորեն կապված է իրական, փաստացի սահմանադրության հետ: Նշված դիրքորոշման լույսի ներքո հատկապես արդիական է պրոֆեսոր Գ. Հարությունյանի մոտեցումը «Սահմանադրությունից մինչև սահմանադրականություն ճանապարհը չի ավարտվում երկրի հիմնական օրենքի ընդունումով, անցումային դրույթներով նախատեսված ինչ-ինչ նախապատրաստական քայլերով, անհրաժեշտ ինստիտուտների ու կառույցների ձևավորումով, մարդու իրավունքներն ու ազատությունները Սահմանադրության մեջ ամրագրելով»[5]: Այսինքն ինքնին Սահմանադրության առկայությունը չի ենթադրում սահմանադրականության հաստատում կամ դրա առկայություն:

Գրիգոր Թանանյանը նշում է, որ եվրոպական լեզուներում «constitution» նշանակում է կազմություն, կազմակերպում, մարմինների կազմվածք, որն իսկապես լիովին համապատասխանում է սահմանադրության վերոհիշյալ բնութագրմանը: [6]

Այս առումով, սակայն, հայերեն անվանումը դուրս է ընդհանուր շարքից: Սահմանադրություն նշանակում է սահմանել կամ սահման դնել:

Սահմանադրություն տերմինի առաջացումն ու կիրառումն ավելի վաղ պատմություն ունի: Մեզ հայտնի առաջին օրենքների ժողովածուն շումերական պետության թագավոր Ութ-Նամայի ժողովածուն է (մ.թ.ա. 3-րդ հազարամյակ): Նշված ժամանակաշրջանում է, որ աշխատանքներ են կատարվում օրենսդրության և դատական պրակտիկայի համակարգման ուղղությամբ: Այդ նույն ժամանակաշրջանում համակարգված օրենսդրություն է ունեցել նաև Եգիպտոսը (Համուրապիի օրենքները), Հնդկաստանը (Մանուի օրենքները) և այլ ստրկատիրական պետություններ: [7]

Սահմանադրություն արտահայտությունն առաջին անգամ օգտագործվել է մ. թ. ա. 4-րդ դարում հունական մեծ մտածող Արիստոտելի (384-322 մ.թ.ա.) կողմից: [8] Սակայն Արիստոտելի մոտ այն ուներ շատ նեղ, սահմանափակ իմաստ: Այս արտահայտությունը նա օգտագործում էր այն ժամանակ, երբ խոսք էր գնում պետության կառուցվածքի, պետական իշխանության արդյունավետ կազմակերպման, նրա ժողովրդավարական և արդարացի լինելու մասին:

Ինչպես հայ աշխարհիկ իրավունքին, այնպես էլ եկեղեցական կամ կանոնական իրավունքին հայտնի էին «սահմանել», «սահմանը» և «սահմանադրություն» տերմինները:

Ազգային-եկեղեցական ժողովների՝ Աշտիշատի (354), Շահապիվանի (444), Դվինի չորրորդ (648), հինգերորդ (719), Պարտավի (763), Սիսի (1243) կողմից ընդունվել են կանոնախմբեր:

Մեզ հասած առաջին գրավոր կանոնական որոշումներից են Շահապիվանի ժողովի ընդունած կանոնները:

Հայտնի է, որ Հայաստանում ազգային-եկեղեցական ժողովներին, սկսած 4-րդ դարի 50-60-ական թվականներից, մասնակցել են նաև աշխարհիկ տերերը: Ահա թե ինչու հայոց եկեղեցական ժողովներն իրենց նշանակությամբ համազգային քաղաքական հաստատություններ էին, քանզի այդ ժողովներում, ի թիվս եկեղեցական-դավա-

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2018

նաբանական հարցերի, ընդունում էին նաև աշխարհիկ օրենքներ, նորմեր, որոնք կարգավորում էին նաև աշխարհիկ հասարակական հարաբերությունները [9]:

Շուրջ 1500 տարի առաջ հայ իրականության մեջ ասպարեզ է եկել ուշագրավ մի փաստաթուղթ, որն անվանվել է «Սահմանադրություն կանոնական»: Այն ընդունվել և հաստատվել է Մեծ Հայքի Ուտիք նահանգի Աղվեն բնակավայրում տեղի ունեցած ժողովում: [10]

Վաչագան Բարեպաշտի նախաձեռնությամբ ընդունվեց «Սահմանադրություն կանոնականը», որն իր նախապատրաստման և ընդունման եղանակով, հետապնդման նպատակներով և հասարակական հարաբերությունների կարգավորման առանձնահատկությամբ զգալի ընդհանրություններ ունի սահմանադրության վերաբերյալ ժամանակակից պատկերացումների հետ: [11]

Այդ սահմանադրության առանձնահատկությունն այն էր, որ դա ոչ թե մի հզոր իշխանավորի, թագավորի կամ բազմակարող իմաստունի հեղինակած օրենքների ժողովածու էր, ինչպիսիք որ աշխարհում հայտնի էին մինչ այդ և դրանից հետո՝ մինչև 18-րդ դարը, այլ ժողովրդի բոլոր կարող ուժերի մասնակցությամբ ստեղծված բոլոր խավերի ներկայացուցիչների կողմից քննարկված և հավանության արժանացած հիմնավորապես նոր բնույթի փաստաթուղթ:

Պատմական իրողությունն է, որ այդ սահմանադրության վրա կատարված աշխատանքն իրականացվել է բոլոր այն փուլերով, որոնք հատուկ են ժամանակակից սահմանադրություններին՝ ու օրենքներին՝ ընդհանրապես՝ ա) նախապատրաստական կամ նախագծի մշակման բ) քննարկման գ) ընդունման փուլ: [12]

Նախապատրաստական փուլում Վաչագան թագավորը դիմում է Հայոց աշխարհի նշանավոր մարդկանց, խորհուրդ հարցնում նրանցից, ստանում իրեն հուզող հարցերի վերաբերյալ դրական պատասխաններ:

Աշխատանքի երկրորդ փուլի իրականացումը կազմակերպվել է այնպիսի սկզբունքներով, որոնք շատ դարեր անց միայն արմատավորվեցին քաղաքակիրթ աշխարհի տարբեր երկրների սահմանադրությունների ընդունման գործընթացում:

Արքան գումարել է Աշխարհաժողով: Մովսես Կաղանկատվացին նշում է. «Միաբան ձևով, թագավորին ներկայանում և ժողովին մասնակցում են Պարտավի արքեպիսկոպոսը, թեմի բոլոր աջքի ընկնող հոգևորականները, ազնվական մարդիկ Արցախի նահապետները և այլ բազմաթիվ մարդիկ»: [13]

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ հայ իրավունքի զարգացման պատմության մեջ համապետական կամ համընդհանուր համակարգված օրենքները երևան եկան զարգացած ֆեոդալիզմի դարաշրջանում Հայաստանում (Մխիթար Գոշի «Դատաստանագիրք Հայոց» (1184թ.), Կիլիկյան հայկական թագավորությունում, Սմբատ Սպարապետի «Դատաստանագիրքը» (1265թ.)): Դրանք շատ կարևոր իրավական ակտեր են: Բովանդակության իմաստով հայոց ազգային դատաստանագրքերը պարունակում էին ժամանակի համար բավական առաջադիմական նորմեր և գաղափարներ:

Այսպիսով սահմանադրականության առանձին գաղափարները բազմադարյան պատմություն ունեն թե տերմինաբանական և թե բովանդակային իմաստով, այն յուրահատուկ դրսևորումներ է ունեցել կախված տվյալ պատմական ժամանակաշրջանի քաղաքական, սոցիալական, գաղափարական, մշակութային, ազգային, կրոնական և այլ գործոններից:

Հայ եկեղեցական կանոնագրքերի, ինչպես նաև վաղնջական ժամանակներում ստղծնավորված սահմանադրական ու խորհրդարանական սովորույթների յուրովի ընդհանրացումը հանդիսացավ Հակոբ և Շահամիր Շահամիրյանների «Որոգայթ փա-

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2018

ռացը», որը ոչ միայն հայ իրականության մեջ, այլև աշխարհում առաջին սահմանադրական նախագիծն էր: Ինչպես նշում է իրավագիտության դոկտոր Գագիկ Հարությունյանը «Շահամիրյանների այս աշխատությունը հասարակական-իրավական մտքի պատմության եզակի ձեռքբերումներից է, որում որոշակի համակարգով առաջադրված գաղափարները, տեսական խոր ընդհանրացումների արդյունք լինելուց բացի, միջազգային սահմանադրական զարգացումների անկյունաքարային արժեք են»:[14]

Շահամիրյանը բարձրացրել և լուծել է այնպիսի իրավաքաղաքական խնդիրներ, որոնք մինչ այդ եվրոպական մտածողների հայացքներում կամ չեն արտահայտվել, կամ էլ անվանարկվել են հպանցիկորեն: Այս տեսանկյունից «Որոգայթ փառացում» հիշարժան է իրավունքի փիլիսոփայության այնպիսի կարևոր խնդիրների քննարկումը, ինչպիսիք են իրավունքի, օրենքի և ազգային ազատագրական պայքարի փոխհարաբերությունը, որոնց գործնական արժեքը մեր ժողովրդի համար այսօր էլ չի կորցրել իր նշանակությունը:

«Որոգայթ փառացի» արժեքն ամբողջական կդառնա, եթե նկատենք նաև, որ դրա օրենսդրական նախագիծի 521-ից շուրջ 100 հոդվածները սահմանադրական իրավունքին են վերաբերում, որոնք գրվել են ԱՄՆ-ի սահմանադրությունից ավելի շուտ:[15]

«Որոգայթ փառաց»-ի երևան գալը նույնպես պայմանավորված էր հայ ազգային ազատագրական պայքարով և այդ պայքարը հիմնավորող գաղափարախոսությամբ:[16]

Ըստ Լեոի՝ Շահամիրյանը գրքի մեջ հողված առ հողված բացատրում էր, թե ինչ վարչական ձև պիտի ունենա ազատագրված Հայաստանը: Նա նշում է. «Ուրեմն, հայկական մի մեծ սահմանադրություն, որի մեջ Շահամիրյանը ծրագրում էր ռազմավար հանրապետական մի ռեժիմ պառլամենտական ներկայացուցչությամբ, պատասխանատու մինիստրներով»:[17] Լեոն բարձր է գնահատում Շահամիրյանի կատարած գործը:

Ազգային օրենսդրության ստեղծման համար Շ. Շահամիրյանը ունեցել է բավարար հիմք: Նա կամեցել է Արցախի հինգ հայ մելիքությունների (որոնք պետական կազմավորումներ էին) տարածքի վրա ստեղծել համահայկական մի պետություն, որի ձեռք բերած տնտեսական և ռազմական հզորությունները հետագայում հնարավորություն պետք է տային ազատագրելու բովանդակ Հայաստանը:

Օրենքը դիտելով ժողովրդի կամքի արտահայտման ինքնատիպ միջոց, Շահամիրյանը անվերապահորեն պահանջում էր նաև, որ օրենքի առաջ բոլորը լինեն հավասար:

«Որոգայթ փառացը» այսօր էլ արժեքավոր և ընդօրինակելի է սկզբունքների էության և հարցադրումների ընդգրկման առումով: Անդրադառնալով ժողովրդի իշխանության, իրավունքի գերակայության, ներկայացուցչական ժողովրդավարության, իշխանությունների տարանջատման, սոցիալական պաշտպանվածության, սահմանադրական արդարադատության սկզբունքներին, առաջին անգամ հայ իրականության մեջ ներկայացված է պետական (սահմանադրական) իրավունքի նորմերի ամբողջական ու կանոնակարգված համակարգը՝ ոչ միայն ընդհանրացնելով հայ և համաաշխարհային հասարակական մտքի նվաճումները, այլև պետական նոր մտածողության սկիզբը դնելով՝ դարձավ միջազգային սահմանադրական զարգացումների անկյունաքարային արժեքներից մեկը:

Հայ սահմանադրականության նվաճումներից է նաև արևմտահայերի «Ազգային Սահմանադրությունը»:

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՄԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2018

«Ազգային Սահմանադրության» հեղինակները Եվրոպայից վերադարձած, ֆրանսիական 1848թ. հեղափոխության ավագանու մկրտված, բուրժուական առաջավոր մտածողների գաղափարներին հաղորդակից մի շարք հայ մտավորականներ էին [18]: Վերադառնալով Կ. Պոլիս տեղի դեմոկրատական ուժերի հետ ծրագրեցին առանց արյունահեղության ազգի ներքին գործերի կառավարման դեկր վերցնել իրենց ձեռքը:

1860 թվականի մայիսի 24-ին Ազգային ժողովն ընդունեց ու հաստատեց կանոնադրությունը, որը Ն. Ռուսինյանի առաջարկով անվանվեց «Ազգային սահմանադրություն»: Մակայն Ազգային սահմանադրությունը գործադրության մեջ կարող էր դրվել թուրքական կառավարության վավերացումից հետո միայն: Եվ վերջապես 1863թ. մարտի 17-ին բազմաթիվ վերափոխումներից հետո Բարձր Դուռը (Թուրքիայի կառավարությունը) հաստատում է «Ազգային սահմանադրությունը» [19]:

Ազգային սահմանադրությունը նոր և առաջադեմ երևույթ էր արևմտահայ կյանքում: Նպատակն էր ավելի ժողովրդավարական հիմքի վրա դնել Կ. Պոլսի պատրիարքարանի գործունեությունը, կարգավորել Օսմանյան պետության և արևմտահայության փոխհարաբերությունները:

Օսմանյան կառավարությունն ամեն կերպ խոչընդոտել է Ազգային սահմանադրության կիրառմանը, իսկ 1896-ին Աբդուլ Համիդ II-ը նույնիսկ արգելել է այն:

Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության 1992-ին ընդունված կանոնադրության մեջ ուղղակիորեն նշված է, որ վերջինիս հիմքը Ազգային սահմանադրությունն է՝ »իր ոգով և էական սկզբունքներով»: [20]

Ազգային սահմանադրությունը, անշուշտ, դրական դեր է խաղացել թուրքահայոց կյանքում: Մակայն իրադարձությունների հետագա ընթացքը, հասկանալի է, պայմանավորված էր բազում գործոններով:

Հայ սահմանադրական միտքն ինքնատիպ զարգացում ունեցավ Հայաստանի առաջին և երկրորդ (խորհրդային) հանրապետությունների ժամանակաշրջանում:

Հայաստանի առաջին հանրապետության կազմավորմամբ սկսվում է ձևավորվել նաև հայոց անկախ պատականության ազգային օրենսդրությունը:

Քաղաքական բարդ իրադրությունների շրջանում ընդամենը երկուսուկես տարի գոյություն ունեցավ Հայաստանի առաջին հանրապետությունը, որն ըստ կառավարման ձևի՝ պառլամենտական հանրապետություն էր: Երկրի օրենսդիր մարմինը համարվում էր Հայաստանի պառլամենտը, իսկ գործադիր իշխանությունը իրականացնում էր կառավարությունը, որը հաշվետու էր պառլամենտի առջև:

Հանրապետության գոյության երկուսուկես տարվա ընթացքում ընդունվեց 1203 օրենք, որոնցից 290-ը պառլամենտի կողմից, 913-ը՝ կառավարության: Հանրապետության կառավարությունն օժտված էր պատվիրակված օրենսդրության լիազորությամբ: [22]

Հայաստանի առաջին հանրապետությունը չհասցրեց իր սահմանադրությունն ունենալ, չնայած որոշում էր կայացվել սահմանադիր ժողովի գումարման մասին:

1920 թվականի վերջին Հայաստանում հաստատվեց խորհրդային իշխանություն, երկու տարի անց 1922թ. փետրվարի 3-ին ընդունվեց Հայկական ԽՍՀ առաջին Սահմանադրությունը:

Սոցիալիստական Հայաստանի առաջին Սահմանադրությունը խորհուրդների ձևով կազմակերպեց հանրային քաղաքական իշխանությունը:

Օրենսդիր իշխանությունն իրականացվում էր միաժամանակ խորհուրդների համագումարի, ԿԳԿ-ի (կենտրոնական գործադիր կոմիտե), ԿԳԿ Նախագահության և Հայաստանի ժողովրդական կոմիսարների խորհրդի կողմից:

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2018

Հայկական ԽՍՀ երկրորդ Սահմանադրությունն ընդունվեց 1937թ. մարտի 23-ին: ԽՍՀՄ 1936թ. Սահմանադրության ընդունումից անմիջապես հետո:

1978թ. ապրիլի 14-ին ընդունվեց Հայաստանի երրորդ Սահմանադրությունը, որը պարունակում էր ժողովրդավարական նորմեր:

ՀՀ պատմության ողջ ընթացքում առաջին անգամ 1995թ. հուլիսի 5-ին անցկացվեց սահմանադրական հանրաքվե:

1995թ. հուլիսի 5-ին ընդունվեց ՀՀ Սահմանադրությունը, որով ավարտվեց անկախ պետականության հաստատման գործընթացը, որի սկիզբը դրվել էր Հայաստանի անկախության մասին հռչակագրի ընդունմամբ:

Պետական իշխանության համակարգի հետագա կատարելագործման անհրաժեշտությունը, Եվրախորհրդին անդամակցելու առնչությամբ ստանձնած իրավական պարտավորությունները հրատապ դարձրին սահմանադրական բարեփոխումների իրականացումը ՀՀ-ում: Սահմանադրական բարեփոխումների անհրաժեշտությունը նախ և առաջ պայմանավորված էր նրանով, որ 1995թ. ՀՀ Սահմանադրությամբ հետևողականորեն իրացված չէր իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը, անհրաժեշտ էր հավասարակշռել Նախագահ-Ազգային ժողով-կառավարություն-դատական իշխանություն փոխհարաբերությունները: Այս խնդիրների լուծման անհրաժեշտության արդյունք դարձավ 2005թ. նոյեմբերի 27-ին ՀՀ-ում անցկացված սահմանադրական հանրաքվեն, որի ժամանակ ժողովուրդը կողմ քվեարկեց սահմանադրական բարեփոխված տարբերակին: Այդ հանրաքվեի արդյունքում 1995թ. Սահմանադրության ինը տասնյակից ավելի հոդվածներ ենթարկվեցին փոփոխությունների, հիմնական օրենքը լրացվեց 27 նոր հոդվածներով:

Մասնավորապես սահմանադրական փոփոխություններով նշանակալիորեն կրճատվեցին նախագահի լիազորությունները, իսկ Ազգային ժողովի դերը ընդլայնվեց:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության սահմանադրությունն ընդունվել է 2006թ. դեկտեմբերի 10-ին՝ համաժողովրդական հանրաքվեով (մասնակցել է գրանցված քաղաքացիների 87%-ը), Սահմանադրությանը կողմ է քվեարկել քվեարկածների 99,58%:

Այդ Սահմանադրությամբ ամրագրվել է հայկական երկրորդ հանրապետության կայացման իրավական փաստը: Խորհրդային իշխանության օրոք Ղարաբաղի տարածքում գործել է Ադրբեջանական ԽՍՀ Սահմանադրությունը:

ԼՂՀ 2006 թվականի դեկտեմբերի 10-ի սահմանադրությունը կարևոր դեր խաղաց ինքնորոշված Արցախի պետականությունն ամրապնդելու, երկրում իրավական և ժողովրդավարական կարգեր հաստատելու գործում: Այն ապացուցել է իր կենսունակությունը և նպաստել սահմանադրա-իրավական մի շարք ինստիտուտների ու Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության՝ ինքնիշխան, ժողովրդավարական և իրավական պետության կայացմանը:

Այնուամենայնիվ, թե ՀՀ Սահմանադրությունը և թե ԼՂՀ Սահմանադրությունը վերջին ժամանակահատվածում կարիք են զգացել սահմանադրական նորմերի իրավակարգավորումների հետագա բարելավման, ինչի կապակցությամբ 2015թ. դեկտեմբերի 6-ին ՀՀ Սահմանադրության մեջ հանրաքվեով կատարվել են փոփոխություններ:

ԼՂՀ Սահմանադրության մեջ ևս կատարվել են փոփոխություններ 2017թ. փետրվարի 20-ին:

Փոխվել են ՀՀ և ԼՂՀ կառավարման ձևերը: Հայաստանը ընդունեց կառավարման խորհրդարանական ձևը: Փոփոխություններ են կատարվել Նախագահի, վարչապետի կարգավիճակներում: Ավելացվել են սահմանադրության գլուխներ և հոդվածներ: Էլ ա-

վելի մեծ ուշադրություն է դարձվել մարդու և քաղաքացու իրավունքներին և ազատություններին, նրա սոցիալական պահանջմունքներին:

Ներկայիս Սահմանադրությունը բաղկացած է 16 գլուխներից և 220 հոդվածներից:

Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությամբ կառավարման ձևը՝ կիսանախագահականից անցում է կատարվել նախագահական համակարգին: Երկրի նախագահը միաժամանակ ղեկավարում է նաև գործադիր իշխանությունը: Այն ավելացել է 33 հոդվածներով, ինչը հարստացրել է Սահմանադրությունը: Այսպիսով՝ հայ իրավաստեղծ գործունեության և ազգային օրենսդրության զարգացման պատմական փորձը վկայում է, որ չնայած պետականության երկարատև բացակայությանը, այնուհանդերձ, աշխարհիկ և կանոնական իրավանորմերի ստեղծումը երբևէ չի դադարել, դեռ ավելին այն շարունակվել է նաև հայկական գաղթօջախներում՝ հարստացնելով ազգային իրավաստեղծ գործունեության փորձը, որն այսօր նորանկախ հայոց պետականության իրավունքի համակարգի ձևավորման համար ունի ինչպես տեսական ձանաչողական այնպես էլ որոշակի գործնական-կիրառական նշանակություն, որովհետև պատմությունը միայն անցյալ չէ, այլ դա նաև ներկա և ապագա սերունդների համար է:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Берман Г. Дж, Западная традиция права, эпоха формирования, Москва, 1964, էջ 370:
2. Մարդու և քաղաքացու իրավունքների ֆրանսիական հռչակագիր, 26 օգոստոսի 1789, հոդվ. 16:
3. ՀՀ Սահմանադրություն, Եր., 2015, հոդվ. 5, էջ 13:
4. Ներսեսյանց Վ, Իրավունքի և պետության տեսություն, 2002, էջ 91:
5. Հարությունյան Գ., Սահմանադրությունից սահմանադրականություն, Եր., 2004, էջ 6:
6. Թանանյան Գ., Ազգային Սահմանադրություն Հայոց, 2012, էջ 1:
7. ՀՀ սահմանադրական իրավունք, Եր., 2008, էջ 66:
8. Նույն տեղում:
9. Սաֆարյան Գ., Խաչատրյան Հ., Հայ իրավունքի հուշարձաններ (V-XVIII դդ.), Եր., 1994, էջ 7:
10. Ղահրամանյան Կ., Հովհաննիսյան Վ, 1500-ամյա հայկական Սահմանադրությունը, Եր., 1999, էջ 3:
11. Այվազյան Ա.Ս, Սահմանադրության ծագման և էության վերաբերյալ մոտեցումներ հայ իրականության մեջ, «Իրավագիտական հարցեր», Եր., 2001, էջ 12:
12. ՀՀ սահմանադրական իրավունք, 2003, էջ 69:
13. Մովսես Կաղանկատվացի, Պատմություն Աղվանից Աշխարհի, գրաբարից թարգմանությունը ՎարազԱռաքելյանի, Եր., 1999, էջ 66:
14. Ըրոզայթ փառաց, Եր., 2001, էջ 3:
15. Սաֆարյան Գ., Խաչատրյան Հ., Հայ իրավունքի հուշարձաններ (V-XVIII դդ.), Եր., 1994, էջ 24
16. «Օրենք և իրականություն», միջազգային իրավաբանական հանդես, 2003, Եր., էջ 12:
17. Լեո, Երկերի ժողովածու, հ. 6, Եր., 1997, էջ 77:
18. Հայ ժողովրդի պատմություն, հ5, Հայաստանը 1801-1870 թվականներին, ալկադեմիական հրատարակություն, Եր., 1974, էջ 335:

19. Հայ ժողովրդի պատմություն, հ5, Հայաստանը 1801-1870 թվականներին, ակադեմիական հրատարակություն, Եր., 1974, էջ 336:
20. Քրիստոնյա Հայաստանը, Եր., 2001, էջ 21:
21. Հայաստանի Հանրապետության օրենքները, 1918-19թթ., Եր., 1998, էջ 55, 269:

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

Հայ սահմանադրականության պատմական զարգացման հիմնական ուղենիշները Գրիգորյան Համիկ

Հայ իրականության մեջ սահմանադրական միտքը ձևավորվել է 18-րդ դարում, սակայն նրա ակունքները հասնում են 4-5-րդ դդ: Իր յուրահատկությամբ առանձնանում է 5-րդ դարի հայոց արքա Վաչագան թագավորի «Կանոնական սահմանադրությունը»: Հայ սահմանադրականությունը մի նոր աստիճանի հասավ Շ. Շահամիրյանի կողմից: Մեծ դեր խաղաց նաև արևմտահայերի «Ազգային Սահմանադրությունը»: Հայաստանի խորհրդային հանրապետությունը ընդունեց երեք սահմանադրություններ: Հայաստանի անկախ երրորդ հանրապետությունը ընդունեց սահմանադրություն 1995թ. հուլիսի 5-ին հանրաքվեով: Արցախի հանրապետության Սահմանադրությունը ընդունվել է 2006թ. դեկտեմբերի 10-ին: Հայ սահմանադրականությունը երկար ճանապարհ է անցել և մեծ դեր կատարել պետականության կերտման և պահպանման գործում:

РЕЗЮМЕ

Основные вехи исторического развития армянской конституциональности Григорян Асмик

Ключевые слова: конституция, конституциональность, демократия, национальный, справедливость, власть, правовое государство.

В армянской действительности конституциональная мысль формировалась в основном в XVIII веке, но ее источники датируются IV-V веками. Своей своеобразностью отличались «Каноническая конституция» армянского царя Вачагана. Конституционная практика развивалась и достигла новой ступени благодаря Ш.Шаамирянцу. Большую роль сыграла также «Национальная конституция» западных армян. В советские годы в Армении были приняты три конституции. Независимая Республика Армения приняла свою конституцию 5-го июля 1995 года. В Республике Арцах приняли Конституцию 10 декабря 2006 года. Все эти конституции сыграли большую роль в развитии и укреплении армянской государственности.

SUMMARY

**The main milestones of the Armenian Constitutionality historical development
Hasmik Grigoryan**

Key words: *Constitution, Constitutionality, democracy, national, justice, power, low-governed state*

In fact, the Armenian constitutional idea was formed mainly in the eighteenth century, but its sources date back to IV-V centuries. Its originality had the "Canonical Constitution" by the Armenian king Vachagan. Constitutional practice has developed and reached a new level due to the activity of Sh. Samaranch. The larger role was played by the "National Constitution" of Western Armenians.

In the Soviet years, Armenia has had three constitutions. Independent Republic of Armenia adopted its Constitution on 5 July 1995. The Republic of Artsakh adopted the Constitution on 10 December. All these constitutions have played an important role in the development and strengthening of the Armenian statehood.